

KEMSEI ISTVÁN

Kodolányi Gyula: Január

KORTÁRS KÖNYVKIADÓ, 1997

Pontosan ugyanúgy, mint száz-egynéhány évvel ezelőtt, a költő és a költészet ismét elvesztette hitelét – és igazán tán sohasem volt presztízsét – a világ előtt. „Mi a művészet? Prostitúció” – írta Baudelaire a *Röppentyűk*ben. Ma már prostituálódni nem nagy ügy, pusztán lelkesültségből választani e kétes szépségű életpályát pedig egyenesen naivitásnak tetszik. A hitelvesztés állandó és kísérteties ismétlődése mindenképpen kijózanodásra serkent, helyzetfelismerésre és számvetésre. És ha ez így van, a költői alapkérdés se igen változhat: mi a költészet hivatása, mi a költő feladata a mindenkori garantáltan lehangoló valóságban, azaz: mit tehet a költő?

Úgy tűnik azonban, hogy már ez a kérdés is időszerütlenné vált, csupán lapos közhelyként, levegőben maradt, keserű sóhajként hangozhat el, válasz és megoldási lehetőségek nélkül. Életművek sora jelzi ezt a reményhiányos állapotot, s szinte természetes, hogy egy, tartalmában összefoglalási kísérletnek szánt verskötet végkicsengése is csak egyféle lehet: az egyetlen, még megtartható hiteles menedékhez, a magánlét harmóniájához való ragaszkodás. Ám hogy ez kiderülhessen, az utat szükségképpen végig kell járni, mert harcban szerzett sebek nélkül vajmi keveset ér a tapasztalás.

Kodolányi Gyula, amint az életpályájából kivehető, elvégezte a kötelező gyakorlatokat: ezeknek pontos lenyomata a *Január*-kötet. S mivel lét-utazásról van szó, a belső térben történő elmozdulásról, s annak belsőidőbeli mozgása is feltételezhető – Kodolányi nem kerülhette el a klasszikus hármasságba tagolás felkínálkozó lehetőségét sem a kötet szerkezet felépítésekor: alaphelyzet – teljességek kísérlet kudarc – egyetlen lehetőség. A könyv felszíni struktúráját határozottan ez a három, jól kivehető sarkpont határozza meg.

A „bevezetés”, a *Január*-ciklus mindössze négy prózaverse (a kötet egyébként is igen apró részekre tagolt: a ciklusok – az ál-szonettkoszorú-torzók kivételével – nem tartalmazzak ennél több verset), az újraindulás (*Január*), a megtartó emlékek (*Hangok szállnak, ágról ágra*), az álmok (*Esemény*) és a kötetidejű lelkiállapot (*Mondhatnád-e bizonyossággal?*) kiindulópontjait adják a könyv és a gondolatvilág tengelyében álló, *A kormányzó balála* című burleszk-groteszk-abszurd játéknak. Ezután következik a kötelező konklúzió, a *Négy meditáció a batalomról* (*A kormányzó a francia kertben*, *A bűvész a batalmakról*, *A bolond a batalmakról*, *A krónikás a kormányzóról*), majd az „átvezetés”, egy félhosszú vers (*Talán önként, talán más okból*), végül pedig a kötetihlet előzményéből és középponti mondandójából logikailag kikövetkeztethető lezárás, egy rövidebb (*Jelek balásza*) és egy hosszabb (*Táncban a sötéttel*) ál-szonettkoszorú-torzó.

A kötet fentebb vázolt felszíni struktúrája határozott szerkesztői elvet mutat, amelynek centrális mutatója *A kormányzó balála* felé irányul. A mű alapvetően politikai indíttatását aligha lehetne tagadni, annyira költőietlenül egyértelmű (Kormányzó= Kádár János? Brezsnyev? Akárki?). Ebből a szempontból a szűzsé több más műből ismerős toposz: a zsarnokság, valamint a nép és az egyén – esetünkben a költő – küzdelme. Ne feledjük azonban, hogy a commedia dell'arte maga is őstoposzok rendszerére épül, ismert elemek ismétlésére, egymásba kapcsolására, a ráismeréses költőietlenséget a műfaj kötelező szabályának kell felfognunk; enélkül a darab már műfajában sem lehetne az, ami. Kodolányi egyetlen helyen tér el a toposztól, s ezzel majdnem felrúgja a kötelező rendet: „A bolond a vízszintes létrán a kormányzói emelvény felé indul. Feltűnik a kormányzó is, akit kötélen vonszol maga után. A bolond le akar jönni az emelvényről, de a kötél félúton visszatartja őt. A kormányzó a másik oldalon kibillen, lezuhan, de ő is megáll félúton. A levegőben lebegnek, viaskodnak, de nem tudnak a patthelyzetből kilendülni.” Kodolányi itt nem tesz mást, mint „honosítja” a nagyon is általános történetvázlat: az értelmiség és a hatalom tehetetlen egyensúlya tipikus közép-európai játék.

A könyv tengelyéhez szorosan hozzáilleszthető – azzal együtt forgó – ciklus, a *Négy meditáció a batalomról* a tisztán reflexív költészet szabályai szerinti magyarázat: „Trükköket mutass csak, merj bűvész lenni, bohóc csupán, vagy álomfejtő” (*A bűvész a batalmakról*); „Bolondnak azt hívják, aki nem tagadja le a madárijesztőséget” (*A bolond a batalmakról*); „Jót és Rosszat szétválasztani nem tudsz. Körülötted minden szétkenődik, zavaros lesz. Amihez hozzányúlsz, meg hasonlik” (*A krónikás a kormányzóról*).

A kormányzó balálának eszmeköre az idézett három prózaverssel teljesedik ki. Szó sincs ugyan arról, hogy Kodolányi a helyzet és a lehetőségek józan feltérképezése után kimondaná a *reménytelen* szót, még arról sem beszél, hogy a világ költői eszközökkel megváltoztathatatlan (ismét!), de mégis...

Ki tagadná, hogy a legjobb létfilozófiák ősforrása a derekas csalódás, kiábrándulás és az ezekből következő szkepszis? A külvilágba, annak hívságaiba kalandozott költő hirtelen (?) visszavágyik az „ősbarlangba”, *Talán önként, talán más okból*: „csak e lépcsőn juthatok barlangodhoz / az érhez, hol üldögélsz az időn kívül”. A *lépcső*

a modern időknek megfelelően *mozgó*, iránya bizonytalan és esetleges, a szerep lehetősége e mozgólépcsőn állva sem határozható meg pontosan: „Hogyan történt? Hullám volnék, vagy hullámlovas? / Kormányos vagyok-e, vagy szédülő utas? / Én lépek a dübörgő mozgólépcsőre?” (*Táncban a sötéttel V.*)

A szonettforma különös reneszánszát éli Magyarországon, és nem csupán azért, mert csattanós válasz a poszt-poszt lettrista dömpingre (figyelem: a szonettet a neo-neo szinte párhuzamosan sajátította ki a maga számára!), hanem mert a szigorúan kötött struktúra felbontása sajátos jelentéstartalmak sugalmazására adhat lehetőséget. Él ezekkel Kodolányi Gyula is a kötetet lezáró szonettjeiben. Ál-szonettkoszorúk ezek, mert az egyes szonettek utolsó sorai ugyan az azt követőnek elsőivé válnak, összeolvasva azonban véletlenül sem mutatnak a mesterszonett irányába, torzók pedig abból az okból, hogy befejezetlenek, ívük a *Jelek balásza* negyedik darabja után, a *Táncban a sötéttel* tizennegyedik verse után megtörik, élesen jelezve, hogy az anyaöl-szerelem ősbárlangjába visszatérni is csak veszteségek árán lehetséges.

A *Jelek balásza* e visszatérés első stációja. Az „ősbárlang” előszobája: a természet, a költő testhelyzete *ismerősen jékelys*: „Ülök a folyam partján, időtlen réten, mint rég / Oroszival szemben, s álmatagon bámulom: / ez tovaring örökre, az elrohan az árral...”, a költő azonban, mint a *Tragédia*-beli Ádám, *Nagyobb fénybe* vágyik, mely: „Szinte szemérmetlen, oly könnyű. / Titkába befogad, rejtelmes, egyszerű” – ezért, e szinte hirtelen elhatározás miatt szakad meg a szonettsor négy vers után, hogy aztán egy majdnem teljes, ám mesterszonettbe nem, csupán külön zárószonettbe záruló ál-szonettkoszorú-torzó újabb teljességkísérletének adja át a helyét.

A torzók terjedelmének külön jelentésértéke van: a természettel fennállott harmonia helyreállíthatatlan. „Pedig életet csak halál adhat vissza. / Veszíteni lehet. Kell. De győzni akartam, / győzni csak...” – szomorú tanulság.

Milyen kötet a *Január*? Költőileg mindenképpen értékesebb, mint verselésében. Tagadhatatlan, hogy Kodolányi Gyula a prózaversben inkább otthon van, mint a kötött formákban. Kompozíciós készsége, amelyre a prózaversben is nagy szüksége van, a szonettszerkezet felépítésében is maradéktalanul érvényesül, verselése azonban több ponton bántóan hanyag, pl.: „ez tovaring örökre, az elrohan az árral, / mit csak meglátok, vagy elhajítok könnyű karral” – a verslábbeli eltérés itt nemcsak a rímhelyzetet rontja el javíthatatlanul. Néhány ríme pedig nemcsak hogy nem tompa asszonánc, hanem egyáltalán nem rím: *nyelvvél, ében – örökre végleg; napomat – hullámlovas* stb. Hanyagságnak tűnnek továbbá az egy szöveggörnyezetben torlódó *-ván, -vén* ragos határozói igenévi alakok is, ezeket már Csokonai is ironizálta *Ván, vén* című versében: „Ennye, be sok jeles vén, ván!” Kodolányinál a *Talán önként, talán más okból* c. versben hét soron belül három is található ezekből: *elvesztvén, szállván, elmerülvén*; a *Táncban a sötéttel* VI. darabjában hat soron belül ugyancsak három: *égvén, kérvén, kapván...*

Milyen kötet is akkor a *Január*? Kiemelkedő benne *A kormányzó balála*, az e köré csoportosuló költemények pedig pontos arcélét rajzolják ki az ezredvégi alkotónak, aki nincs és nem is lehet e világban többé soha otthon.